

DENİZLİ TAVAS'TA BEKTAŞI KÜLTÜRÜNÜN GÜNÜMÜZE YANSIYAN İZLERİ: TEKKE KÖYÜ ÖRNEĞİ

Rıza SAM*, Yüksel MARIM**

Öz

XI. yüzyılda Anadolu kapısının Türklere açılmasıyla bu bölgeye yoğun bir Türk göçü başlamıştır. Türkmenlerin göçünün başlamasıyla Horasan tasavvuf öğretisine bağlı birçok derviş topluluğu da Anadolu'ya yönelmiştir. Düşünce dünyalarının temelini Hoca Ahmet Yesevi geleneğinin oluşturduğu bu derviş toplulukları, özellikle XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da güçlü ve etkin bir Türk iskânının yaşanmasını sağlar. Ömer Lütfi Barkan'ın kendilerine "kolonizatör Türk dervişleri" dediği şeyh, baba, abdal lakaplı ve sufi kimlikli kişiler Türkmenlerin Anadolu'daki iskânlarında birer sosyal-dini lider olarak görev yaparlar. Yine Menâkıb'daki kayda göre Hacı Bektâş-ı Veli, müritlerinden Sarı İsmail'i, Menteşe'ye bağlı Tavas'a göndermiştir. Alevi-Bektaşî menkıbelerinde, mitsel anlatılarında adı sıklıkla ve saygıyla anılan Alevi-Bektaşî kültürünün yetkin temsilcilerinden Sarı İsmail, Denizli Tavas'ta "Anadolu'nun Türkleşme" sürecine aktif katkıda bulunur. Sarı İsmail'in türbesi, Denizli ilinin Tavas ilçesine bağlı Tekke Köyü'dedir. Bugün Alevi-Bektaşîlerin büyük saygı duyarak ziyaret ettikleri Tekke Köyü'de, Sarı İsmail Türbesine ilaveten, Mustafa Baba ve Yaren Ali Baba Türbeleri ile temelleri geçmişe dayanan canlı bir Alevi-Bektaşî kültür alanı bulunmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmada Bektaşîliğin önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Tekke Köyü'ndeki Bektaşîlik kültürü ve bu kültürün geçmişten günümüze yansımaları sosyo-antropolojik bir minvalde değerlendirilmektedir. Çalışmada özellikle kutsal kişiler, yer, ağaç, dağ, orman ve kadın kültürleri incelenmiştir. Yapılan çalışma nitel bir çalışmadır. Araştırma sürecinde bahsi geçen yerlerde farklı tarihlerde sosyal antropolojik anlamda katımlı gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra, daha sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmek amacıyla hem görüşme tekniği kullanılmış hem de görüşmede bahsi geçen anlatımlar, bu konu ile ilgili dokümanlarla desteklenmiştir. Araştırma sürecinde 30 ayrı görüşme yapılmıştır. Yapılan çalışma bazı özel günlerin ve ayınların dikkate alınmasını gerektirdiğinden toplam iki yıl sürmüştür. Bu görüşmelerden elde edilen bulgular, teorik bilgilerle de desteklenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sarı İsmail, Bektaşîlik, Tavas-Tekke Köyü, kült, türbe

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bursa/Türkiye, nrsam1635@uludag.edu.tr

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Denizli Milli Eğitim Müdürlüğü, Denizli/Türkiye, yukselmarim@hotmail.com
DOI: 10.12973/hbvd.76.178

PRESENT TRACES OF BEKTASHI CULTURE IN TAVAS, DENİZLİ: TEKKE VILLAGE CASE

Abstract

In the 11th century, an intensive Turkish migration towards Anatolia began with the opening of door of Anatolia for Turks. Various dervish communities devoted to Khorasan Sufism discipline also headed for Anatolia during the migration. These dervish communities, reflector of Ahmet Yesevi tradition, enabled a powerful and effective Turkish settlement especially after the 13th century. These individuals called as “colonizer Turkish dervishes” by Ömer Lütfi Barkan, had Sufi identities and were titled as sheik, dada, and dervish. They served as social-religion leader in Anatolian settlement of the Turkmen. According to the records in Menakıb, the Haji Bektash Veli sent one of his followers, Sarı Ismail, to Tavas District in Menteşe. In Alevi-Bektashi anecdotes, Sarı Ismail Sultan was one of the effective representatives of Alevi-Bektashi culture and mythical narratives mention about him with respect. Sarı Ismail Sultan significantly contributed to the process of “Turkization of Anatolia” in Tavas, Denizli. His tomb is in Tekke village in the Tavas District of Denizli. The tomn is visited by Alevi-Bektashi community with great dignity. Besides, there is a live Alevi-Bektashi culture field dating back to old times with Mustafa Dada and Yaren Ali Dada Tombs in Tekke Village. In the conducted study, Bektashi culture and reflections of this culture from past to present in Tekke Village are discussed in socio-anthropological manner. In the study, especially sacred persons, places, trees, mountain, forests and female cult have been examined. This study is a qualitative study. During the research process, participant observation technique was employed in social anthropological manner on aforementioned places for different dates. In addition, with a view to apply better assessment, not only interview technique is used, but also narratives used in interviews are supported by documents regarding these subjects. During the research process, 30 separate meetings were conducted. This applied study lasted a total of two years due to necessity to consider certain special occasions and ceremonies. The findings obtained from these interviews were tried to be interpreted with theoretical information support.

Keywords: Sarı Ismail, Bektashism, Tavas-Tekke Village, cult, mausoleum

1. Giriş

Orta Asya ve Ön Asya'dan Anadolu'ya gelen kitleler, Müslümanlığı kabul etmekle birlikte Şaman inancına ait İslam'a aykırı birçok kültürü de İslam'la kaynaştırmışlardı. Anadolu'nun ortasında gezinen bu Şaman babaları ve Horasan dervişleri bir lokma bir hırka prensibini kabul etmiş olarak Anadolu kentlerinde dolaşiyor, örgütsüz ve sistemsiz fikirler yayıyorlardı. Bu kişiler, Rum Abdalları, Horasan Erenleri veya Dervişleri olarak anılmaktaydı. İşte Hacı Bektaş Veli de bunlardan birisi idi (Türkdoğan, 1995: 284). Hacı Bektaş Veli'nin kuruculuğunu yaptığı Bektaşilik, tüm Anadolu topraklarında olduğu gibi Batı Anadolu'da da erken dönemden itibaren

temsil edilir. Batı Anadolu'da Bektaşî kültürünün oluşumunu da yörenin Türkleşme tarihi bağlamında gözlemek mümkündür. Birçok tarihçi, Malazgirt Savaşı'nın sonrasında Anadolu'da başlayan Türk fetihlerinin Batı Anadolu'ya, özellikle de Menderes Bölgesi'ne kadar ulaştığını ifade eder (Turan, 1993: 57). Batı Anadolu'da XIII. yüzyılda yaşanan Türk yerleşimine ilişkin olarak Fuad Köprülü, demografik içerikli bilgiler vermektedir. Köprülü'ye göre, "Abu al-Fida'nın, her hâlde Moğol istilasından evvelki devreye ait olarak naklettiği bir rivayete göre; Antalya Şimal-i Garbisinde, Denizli dağlarında ve civarında, yani Menderes havalisinde 200.000 çadır halkı Türkmen halkı yaşamaktadır" (Köprülü, 1991: 41). Türklerin Asya'dan Avrupa yakasına geçişinde Bektaşîlik inancı ve kültürünün itici güç olduğu, o inancın içinde bozulmamış Türk-Oğuz töre ve kültürünün yeni din olan İslam kültürüyle mayalanmasında Bektaşîliğin önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Bu bağlamda her olgu ya da olayın, içinde yer aldığı tarihsel ortamla ilişkili olduğu yadsınamaz. Fakat asıl sorun da, bu yadsınamaz olanı kabul etmemizle başlar. Çünkü insanî olan yapılar, zihniyetler ile onların içinde yer aldığı tarihsel ortamı birlikte düşünmek gerekir. Verilen bilgiler Denizli'nin Batı Anadolu'da yaşanan Türk iskânını en yoğun yaşayan yörelerden biri olduğunu göstermektedir. Yüzyılları aşmış günümüze kadar ulaşan ve Türkmen boylarının adlarıyla anılan onlarca yerleşim biriminin bölgedeki varlığı, bu sosyolojik realitenin bir diğer göstergesidir (Kurgun, 2006: 33). Tavas Tekke Köyü özelinde yapılan bu çalışmada da geçmişten günümüze taşınan bu sosyolojik realitenin göstergeleri olan zihinsel izleri veya izdüşümleri kültler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu yapılırken yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanılmıştır. Özellikle "katılımlı gözlem" ile birlikte "yönlendirilmiş görüşme" tekniği kullanılmıştır. Böylelikle hem metinsel hem de bağlam yönelimli olarak insanların birlikte ve bir arada olmalarını sağlayan değerler, gelenekler, inanç ve pratiklerin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Türbe-Kutsal Kişi Kültü

Türbe, doğüstü güçlere sahip olduğuna inanılan kimselerin (dede, baba, eren, şah, evliya, vb.) metfun bulunduğu ve ziyaretgâh haline getirilmiş olan mezarlıdır (Ayverdi, 2008: 3256). Türbe ziyaretleri Alevî toplumunda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Türbe veya yatır, insanların dini duygulardan kaynaklı olarak değişik zamanlarda farklı ihtiyaçları için yardım diledikleri, türbede yatan (Allah tarafından sevildiğine inanılan) ereni, dualarına vesile kıldıkları ve dileklerin gerçekleşmesine bağlı olarak kurban tıgladıkları yerlerdir. Geleneksel Anadolu Alevîliğinde dede, baba, pir ve erenlerin türbelerini ziyaret etmek teşvik edilen bir davranıştır (Bozkuş, 2006: 305; Yıldız, 2004: 207-208; Üçer, 2005: 392). Tekke Köyü'nde Bektaşîler tarafından da kutsallığına inanılan ve dolayısıyla ziyaret edilmesi gerektiği düşünülen türbe, ziyaretgâh ve yatırların bulunduğu yapılan çalışma esnasında gözlemlenmiştir.

Köy halkı tarafından değişik zamanlarda doğaüstü güçlerinin bulunduğu ve insanlara muavenet ettiğine inanılan erenlerin mezarlarına ziyaretler gerçekleştirilir. Bu türbeler önemli gün ve gecelerde duaların kabulü, hastalıkların, belaların, musibetlerin def edilmesi gibi dilekler için ziyaret edilir. Hasta olanlar buralarda Allah'tan şifa isterler. Üç Türbede metfun bulunan şahısın, fonksiyonları göz önünde bulundurulduğunda, Weber'in karizmatik tipolojisindeki kişi olduğu söylenebilir. Yani türbede yatanın, kutsallığından ötürü ölümünden sonra da toplum üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğu düşünülmektedir (Eşki, 2010: 192-195). Tekke Köyünde türbelere bu derece önem verilmesi, öyle anlaşılmaktadır ki köyde görülen diğer bazı inanç ve geleneklerde olduğu gibi eski Türk inançlarıyla ilgilidir. Zira Orta Asya'daki ilk Türk devletleri dağları Tanrı makamı olarak gördüklerinden dolayı onlara saygı ve hürmetle bakıp, ölülerini de Tanrıya yakın olmaları amacıyla hep yüksek tepelere gömerlerdi (Günay & Güngör, 1998: 56). Bu nedenle türbeler, esrar ve gizem dolu yerler, insanüstü varlıkların ve ilahların mekânı, hatta ilahlarla temas kurulan yerlerdi. Bu yüzden de başları sıkıştığında, dara düştüklerinde, tarlaları kuraklıktan kavrulduğunda bu yerlere koşarlar, dualar eder ve değişik dileklerde bulunurlar. Tekke Köyündeki Sarı İsmail ve Yaren Ali Baba türbeleri dağ ve tepe denilebilecek bir yerdedir.

Tekke köylülerinin türbe ziyaretinde, türbelere karşı yaptıkları uygulamalar normal bir ölüye gösterilen saygının üzerinde bir anlam taşımaktadır. Türbe ziyaretine topluluk halinde gidilmesini, türbeye bireysel ve toplu niyazlar yapılması da dikkat çeken diğer husustur. Bütün bunlar göz önüne alındığında Türklerin Orta Asya'da atalara ve Gök Tanrıya kurban sunma uygulamaları ile Tekke Köyü Bektaşilerinin türbe ziyaretlerindeki uygulamaları arasında büyük benzerlikler bulunduğu söylenebilir. Nitekim araştırma sahası içerisinde yapılan gözlem ve görüşmelerin sonucunda, kutsal ile temasta bulunur iken kurban sunumunun Tekke Köyü Bektaşilerinde Sünni topluluğa göre daha yaygın ve ön planda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca uygulamalar esnasında Allah Muhammed-Ali kelimeleri çokça zikredilmektedir. Buna göre, türbelere yapılan ziyaretler ve burada gerçekleştirilen inanç ve pratiklerin varlığı, Tavas-Tekke Köy'de bir kutsal kişi kültürünü işaret etmektedir. Bu bağlamda Sarı İsmail, Mustafa Baba ve Yaren Ali Baba türbeleri, kutsal kişi kültürünün en önemli göstergeleridir, denilebilir.

2. 1. Sarı İsmail Türbesi

Sarı İsmail'in türbesi Tekke Köyünün köy içi mevkiinde, yukarı mezarlık içindedir. Türbe bakımlı, kubbeli, dört köşeli, girişinde namazgâh bulunan Osmanlı mimarisi tarzında yapılmış sergilidir. Sarı İsmail'in 1260-1350 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Burada Sarı İsmail'in ciddi bir mücadele verdiği düşünülmektedir. Tekke Köyü, o zamanlar "karakol havlusu" veya "destur kolu" olarak

da anılmaktadır. Asayişin sağlandığı bir yerdir. Sarı İsmail Sultan'ın türbedarı derviş Yaşar Sertbaş'tır (KK1, 1967 doğumlu, 10.07.2013: 10. 00). Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin halifesi, ibrikarı ve sırdaşı olan Sarı İsmail Sultan, Anadolu Bektaşiliğinde önemli tarihsel bir kişilik olarak kabul edilir. Sarı İsmail Sultan, Denizli ili Tavas ilçesine bağlı Tekke Köy'ünde yaşamış, burada dünyadan göçmüş ve tekkenin yanına defnedilmiştir. Denizli'nin özellikle güney ve güneybatı bölgesinin Türkleşme sürecinin önemli mimarlarından biridir. Eskişehir'deki Seyyid Battal Gazi zaviyesinden başlayarak dikey doğrultuda Antalya-Elmalı'daki Abdal Musa zaviyesine ulaşan erenlerin tekke ve zaviyelerinin yer aldığı hat, bir nevi Türklerin batı yüzündeki ilerleyişinde güvenlik koridoru oluşturmaktadır. Bu koridor üzerinden Türk iskânı zamanla çevre alanlara ulaşmıştır. Seyyid Battal Gazi-Abdal Musa Sultan arasındaki bu güzergâhta bir önemli nokta da Sarı İsmail Sultan'ın bulunduğu Denizli bölgesidir.

Türkmen dedesi Sarı İsmail Sultan, Türk iskânının batıya doğru devam etmesinde önemli görevler üstlenmiş bir erendir. Geleneğin Denizli sahasındaki tarihi temsilcisi Sarı İsmail Sultan'ın adı da Alevi-Bektaşî çevrelerde her zaman büyük saygıyla anılmaktadır. Anadolu'ya 13. yüzyılda gelmiş olduğu, Hacı Bektaş'a Karaca Ahmet'le birlikte geldiği kayıtlarda işlenmiştir. Bu nedenle Sarı İsmail Sultan ilgili kaynakların başında Hacı Bektaş Vilayetnamesi gelmektedir. Çünkü tarihin herhangi bir döneminde yaşamış bir veli ya da bir mutasavvıfın hayatı, faaliyetleri ve şahsı etrafında gerçekleşen olağanüstü hâl ve kerametleri, destansı bir tarzda anlatan vilâyet-nâmeler, o velinin mensup olduğu kültürel, dinî ve sosyal çevreyi tanımak açısından çok değerli ve eşi bulunmaz kaynaklardır. Yazıldıkları dönemin dinî, sosyal, kültürel ve iktisadî yaşamı ile ilgili önemli verileri sundukları gibi, o veli ve çevresindeki grupların inançları ile ilgili olarak da değerli bilgiler sunarlar. Bundan dolayı önemli bir kültür kaynağıdır. Ayrıca İslâm öncesi devirlerden gelen dinî ve mistik inançları bol miktarda, gayet usta bir üslûp ve halkın anlayabileceği sade bir dille ve görünüşte İslâmî bir keramet formuna dönüştürerek yansıtmaktadırlar. Bunlar, öyle eğlenmek amacıyla okunan, rastgele uydurulmuş anlatılar da değildir; aksine gerçek olduğuna inanılan yarı mukaddes metinler olarak görülmüşlerdir. Bu yüzden vilâyet-nâmeler, hitap ettikleri çevrelerde ilmihal vazifesi görmüşler ve hâlâ da görmektedirler (Ocak, 1983: 3; Ocak, 1989: 1239-1247).

Hacı Bektaş Vilayetnamesi Sarı İsmail'i şöyle anlatıyor:

“Bir gün Sarı İsmail, Hünkâr'ın huzuruna gelip el kavuşturdu. Hünkâr ona şöyle dedi: “Sarı İsmail, sizin için suçağz ılıttım, lütfedip gelseniz” dedi. Hünkâr, “şimdi onun vakti değil” dedi, “Konya'ya Mevlana Celalettin'in huzuruna git, onlarda bir kitabımız var, onu al gel.” Rastlanılan kaynaklarda salt Sarı İsmail ismiyle geçer, hizmetlerini ve konumunu belirtir. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Sarı İsmail Sultan'ın Hacı Bektaş Veli ile bağlantısı, Denizli (Menteşe, Tavas) yöresine giderek

gerçekleştirdiği faaliyetler geniş şekilde anlatılır: “Hünkâr’ın hususi hizmeti, Sarı İsmail Padişah’a aitti. Hünkâr, onu pek çok severdi. Halifelerden hiçbiri, onun mertebesine erişemedi. Hünkâr’ın ibrikdarı da oydu. Sulucakarahöyük’ten bir yere gitmek istese çok defa yanına onu alırdı. Bir gün, acaba Hünkâr bize nereyi yurt verecek, nerde dem-yom oynatacağz fikrine daldı. Hünkâr’a malum oldu. İsmail’im dedi; ben göçtükten sonra sopanı at, nereye düşerse orası yurdun olsun; yeşil fermanı da yanında götür, sana lazım olur buyurdu. Hünkâr’dan sonra seccadeye geçen Habib Emirci’den izin aldı, dergâhtan çıkıp sopasını attı, can gözüyle gördü ki; Mentеше ilinde, Tavaz’da bir kilisenin kubbelerini delip içeri düştü. O sırada meğer bir keşiş, kilisede İncil okurmuş. Sopa, kubbeyi delip içeri düşünce keşişin gözüne bir ejderha gibi göründü. Derken Sarı İsmail gide gide Tavaz’a, o kiliseye vardı. Keşişi Müslüman etti, kiliseyi yıktı, tekke hâline getirdi. Sarı İsmail, orada yerleşti. Birçok kişiler, gelip derviş oldular. Sarı İsmail’den birçok kerametler belirdi. Bir nice zaman orda dem-yom oynattı, sonucu göçtü; yeşil fermanla beraber gömdüler. Dem geçti, devran geçti, Hünkâr oğullarından biriyle Sivrihisar’ın gündeğusu tarafından Seyyid Ahmed oğulları arasında, icazet hususunda bir bahistir geçmeye başladı. Nihayet Hünkâr sözünü hatırlayıp Sarı İsmail’in mezarına geldiler. Ey Sarı İsmail Padişah dediler; sizde emanet olan yeşil ferman bize lazım, lütfet, ver. Hemen mezar yarıldı, yeşil ferman çıktı. Okuyup maksatlarına erdiler” (Gölpınarlı, 1995: 80). Köy halkı arasında Sarı İsmail’in kerametleri ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Günlerden bir gün Sarı İsmail Tavas taraflarından kendi köyü olan Tekke Köy’e gelmekteymiş. Gelirken yol kenarında bir adamın çift sürdüğünü görmüş. Adamın öküzlerinden birisi yaşlıymış ve çift sürerken ilerlemiyormuş. Bu durumu fark eden Sarı İsmail adamın yanına varmış. O anda öküz dile gelmiş. Öküz; “Ben kocadım, gücüm kuvvetim kalmadı, beni boğazlamaya götürecekler, erhak aşkına kurtar beni”, demiş. Bunun üzerine Sarı İsmail, öküzün sahibinden öküzü satın alarak onu azat etmiş. Bu yüzden Sarı İsmail’e “Öküz Konuşturan Evliya ” da denmekteymiş (KK2, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00). Hacı Bektaş’ın Vilayetnamesi’nde, Derviş Sarı İsmail Bizans şehri Tavas’a gider ve onları Müslüman olmalarına ikna eden sarışın güzel bir adam gibi tasvir edilen İsa Peygamberin şekli altında o bölge halkına görünür. Müslümanlar tarafından şehrin alınmasından önce Constantinople’da, bir Osmanlı tarih kitabı, aynı şekilde, bir Türk dervişi’nin büyükelçiliğini anlatır. Bu şeyh ... Eşegin üstüne binip şehre girer ve Sainte-Sophie’de (Ayasofya) oturan birkaç keşişle bilimsel konularda tartışır. Kırkını İslama döndürür ve bu son dönenler, imparatorlarının korkusuyla, din değiştirdiklerini saklarlar. Şehrin alınması esnasında, onlardan altısının bulunduğu nakledilmiştir (Balivet, 2009: 31-32). Sonuç itibariyle anlatılan kutsal kişilerin bazen alp tipi bazen de veli tipi ile karşımıza çıktıkları görülmektedir.

2. 2. Mustafa Baba Türbesi

Türbedarı Cafer Sadık Allın'dır. Türbe köy içi mevkiinde ve aşağı mezarlığın içindedir. Mezarlığın önündeki Kavakaltı Meydanı Cuma havlusunu olarak anılmaktadır. Eski tekke binasının olduğu yerdedir. Türbenin önünde yarısı kurumuş bir çınar ağacı mevcuttur. Bu çınar ağacını, Mustafa Baba Sultan'ın diktiği rivayet edilmektedir. Binanın yapım tarihi tespit edilememiştir. Bina ibadete müsait genişlikte, iki pencere, tek odalı ve kubbelidir. Türbe taştan ve harç sıvalı, kilimlerle döşenmiş olup iç duvarında çok eski tarihlere ait olan büyük bir geyik boynuzu bulunmaktadır. Kesin doğum ve ölüm tarihleri tespit edilemeyen Mustafa Baba Sultan'ın muhtemelen 1250-1350 yılları arasında yaşadığı ve Bektaşî tarikatı ehli olduğu bilinmektedir. Mustafa Baba Sultan'ın Bizanslarla yapılan savaşta şehit olduğu, uygunsuz hareketlerden hoşlanmadığı, böyle bir davranış karşısında müsamaha göstermediği ve o eylemi yapan kişileri oradan uzaklaştırdığı dile getirilmektedir. Ayrıca, Nevruz gecesi türbe içinden Kuran ve insan seslerinin geldiği, bazı geceler türbeye nur indiği, onun savaşlara iştirak ettiği ve bazı kişilere görüldüğü de belirtilmektedir. Genelde yağmur duaları, yemekli toplantılar, köylünün genel etkinlikleri burada yapılmaktadır. Çınar ağacının altında bir dibek taşı bulunmaktadır. Bu taşta keşkeklik buğday ve muharrem ayının aşurelik buğdayı dövülmektedir. Köyün gençleri çalgıcılar eşliğinde buraya gelir düğün için keşkeklik buğday döverler. Bunların yanı sıra bahsi geçen yerde eğitim de verilmektedir. Burası eskiden bütün kervanların bir tür dinlenme ve konaklama yeridir, denilebilir. Burada her gün çorba pişirilmiştir. Köylüler toplu olarak her yıl mayıs ayı veya haziran ayı içinde burada aşure yaparlar. Adağı olanlar adaklarını tığlarlar. Pişirilen yemekler yenilir, içilir dualar okunarak köyün hayrı yapılmış olur. Uzun süre köyün dışında kalacak olanlar, buraya gelip türbeleri ziyaret etmektedirler (öğrenim ve iş amacıyla gidenler, seyahat edenler vs.).

2. 3. Yaren Ali Baba Türbesi

Türbedarı Ali Sertbaş'tır. Türbenin bulunduğu yer İnönü mevkiindedir. Etrafı ağaçlık olup köye yürüme mesafesindedir. Binası dört köşe, taş yapılı, üzeri saç kaplamalı ve kubbelidir. Bir dönümlük bahçe içindeki türbe, sergili ve bakımlıdır. Geceleri içerisinde mum yakılmaktadır. Türbede mezarın uzunluğu üç metredir. Tek odalıdır, süslemesi ve kitabesi yoktur. Halk arasında çok konuştuğu ve daima yarenlik ettiği için "Yaren Ali Baba" adıyla anılmaktadır. Tekke Köyünde bulunan diğer türbelerde bulunan zatlarla yakın arkadaş olduğu, Bektaşî tarikatı mensubu olduğu, XIII. yüzyılda yaşadığı ve bu tarihlerde Bizanslarla yapılan bir savaşta rivayete göre şehit olduğu sanılmaktadır. Yaren Ali Baba türbesine köylüler yağmur duasına çıkarlar. Burada kurbanlar tığlanır ve aşureler yapılır. Yine rivayetlere göre "Yaren Ali Baba" köy halkının rüyalarında aşikâr olarak görülür. Ayrıca halk arasında Yaren Ali Baba'nın Kurtuluş Savaşına ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına da katıldığı yönünde

rivayetler vardır. Köylüler Yaren Ali Baba türbesini hayır ve adak işleri, dua etmek ve dilek dilemek için ziyaret etmektedirler.

3. Ağaç Kültü

Mustafa Baba türbesi önünde 800-900 yıllık olduğu söylenen çınar ağaçları vardır. Eski zamanlarda bu tarihi çınar ağacının Tekke Köyü veya Akyar Köyü tarafına bakan dallarından birisi kırılıp yere düşerse o köyden bir kişi mutlaka ölmüş (KK3, 1935 doğumlu, 10.07.2013: 12.00). Bilindiği üzere Denizli’de çınara çoğunlukla kavak denilmektedir. Tekkeköy’de de Mustafa Baba türbesi yanında bulunan asırlık çınarla Mustafa Baba arasında bir bağ kurulmaktadır. Mustafa Baba o çınarı korumakta ve ondan bir dal koparan ya da kesen olursa onu değişik şekillerde rahatsız etmektedir. Köy halkı çınar ağacının kırılan dallarının baktığı yön ile ölüm arasında bir ilgi kurmaktadır. Böyle bir ilginin arka planında köy halkının defalarca ölüm olayı ile karşılaşmasından kaynaklanan yaygın bir inancı vardır. Bu durum, Anadolu’da kutsal çınarlarla ilgili olarak anlatılan yaygın efsanelerdendir.

Aynı ağaçla ilgili bir diğer efsane 1920’li yıllara aittir. “Deli Kaymakam” namıyla bilinen Tavas Kaymakamı, Mustafa Baba türbesini kapatmak için oraya gelmiş. İnsanların istememesine rağmen türbeyi mühürleyip kapatmış. Arkasından da köylülerden orada bulunan çınar ağacından, atını sürmek için, bir çubuk koparıp getirmelerini söylemiş. Köylüler: “Biz koparamayız beyim, Mustafa Baba buna razı olmaz. İsterseniz kendiniz kırıp alın” demişler. Bunun üzerine kaymakam çubuğu kırıp almış ve atına atlamış ama hemen attan yere düşmüş. Arkasından yanındakilerin yardımıyla tekrar binmiş ve gitmek için yola çıkmış. Atıyla köyün sınırlarına varınca at birden durmuş ve kaymakam ne kadar uğraştıysa at bir adım bile ilerlemedi. Bunun üzerine kaymakam hatasını anlamış ve geri gelerek önce türbeyi açmış, arkasından da kırmış olduğu çınar çubuğunu yerine bırakmış. Ondan sonra atıyla rahat bir şekilde yoluna devam etmiş (KK3, 1935 doğumlu, 10.07.2013: 12.00). Yine anlatılanlara bakıldığında Mustafa Baba sağlığında, bir keramet göstermek amacıyla elindeki kuru asayı yere dikmiş ve diktiği asanın yeşermesi neticesinde bu çınar ağacı oluşmuştur (KK2, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09.00). Devleti; “kökü, gövdesi, dalları sağlam, güzel yapraklı ağaç” tasvir eden Türk düşüncesi, Anadolu’ya geldiğinde bu düşüncenin formunu çınar ağacında bulmuştur. Geniş yaprakları, koyu gölgesi, heybetli görünüşü ve ak budaklarıyla Türk’ün kutsal ağaç vasıflandırmasına uygun düşen çınar, aynı zamanda Tanrı kutunun sembolüdür (Ergun, 2004: 229-232). Bu yüzden bahsi geçen çınar ağacı, kutsal sayılmaktadır. Tekke Köyü’nde de evliya mezarı yakınındaki ağaçlar, kutsal sayılmaktadır, bunlara çaputlar bağlanarak ondan dilekte bulunulur. Sarı İsmail Türbesinin yanında bulunan mezarlık içindeki ardıç ağaçlarına ve Mustafa Baba Türbesindeki ardıç ağaçlarına bezler bağlanmıştır. Ögel’e göre ağaçlara asılan bezlerin renkleri, göğün ve dünyanın yönleri ile kutsal

sayılan şeylerin birer sembolü idiler. Aynı zamanda bu bezler birer habercidir. Örneğin Türklerde çadır veya ev üzerine asılan siyah veya beyaz bayrak, bir yas âlameti ve habercisi olarak görülürdü (Ögel, 1971: 167). Nitekim Anadolu'da hemen her türbenin yanında kesilmesi yasak olan kutsal bir ağaç vardır. Ağaç ve bitkilere gösterilen saygı aynı zamanda atalara gösterilen saygıdır. Bu bitkileri törenlerde kullanarak aslında atalarından yardım istemektedirler. Ağaçlara bez bağlamak, mezarlara belli bitkiler bırakmak gibi adetler, bu çağrının ifadesidir. Ata ruhlarının bu şekilde doğada belli nesnelere var olduğu düşüncesi, insanların tüm doğayı canlı olarak algılamasına ve Animizm inancına yol açmıştır. Ağaçlara, taşlara, su kaynaklarının etrafına bez bağlamak Şamanizm'de önemli bir ritüeldir. Gökteki tanrılara beyaz, yer su ruhlarına kırmızı, yeraltı tanrılarına ve ruhlarına ise siyah bez parçaları kullanılıyordu. Bu yolla tanrılara dilek ve isteklerini ilettiklerine inanıyorlardı (Erdoğan, 2007: 12-15).

Kutsal sayılan bir yere, değere bir şey sunmak, eşya adamak, kutsal ağaçlara bez bağlama aslında bir tür kansız kurbandır, denilebilir. Kansız kurbanın bir başka biçimi de ruhlara adanıp kurlara salıverilen hayvanlardır (Erdoğan, 2007: 25). Dağları, taşları, ağaçları ve suları kutsiyet atfetme, onlara zekâ ve duygu yükleyerek kudret sahibi olduklarına inanma, natürizmin ana maddeleri içinde yer alır. İyi ve kötü her şey onlardan beklenir, onların her şeyi yapacak kudrette olduklarına inanılırdı (Erdoğan, 2007: 32). Yukarıda sözü edilen yazma, örtü veya kuşak vasıtasıyla kadınlar, gelinler, genç kızlar bir anlamda “kendi masumiyetini ve iffetini ifade etmekte, dolayısıyla da bunun karşılığında Tanrı'dan kendilerine kut'unu vermesini dilemektedirler” (Ergun, 2004: 276-277). Ahmet Yaşar Ocak, tarih boyunca “ağaç” ve “evliya” arasında kurulan ilişkiye de dikkat çekerek, ağaç yanlarında bulunan mezarlıklar ve evliyalar arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

1. Bazı ağaçların yalnızca bir türbe yanında bulunmaları onlara kutsallık verilmesine neden olmuştur. Bu durumda ağaç yanındaki türbe gerçektir.
2. Ağacın yanındaki mezar, zaten eskiden beri kutsal olarak kabul edilen ağacın kutsallığı ile zamanla kutsallık kazanarak türbe kimliğine girebilir. Oysa başlangıçta hiçbir özelliği olmayan bir mezardır.
3. Bazı ağaçların yanında hiç türbe olmamasına rağmen kutsal sayıldıkları görülmektedir. O halde bu durum, şöyle yorumlanabilir: Ya orada eskiden bir türbe vardı ya da bir evliyanın ruhunun ağaçta yaşadığı düşünülebilir (Ocak, 1983: 93).

Özellikle köyde öğle namazından sonra mezarlıklardan ve ormanlık alandan ağaç kesilmemekte, özeldi ise ardıc ağaçlarına hiç dokunulmamaktadır (KK1, 1967 doğumlu, 10.07.2013: 10.00). Ancak bu ihlal edildiğinde, yani kutsal addedilen ağaç kesildiğinde kişinin öleceğine veya çocuğunun olmayacağına inanılmaktadır (Roux, 1984: 144). Büyük ulu ağaçlara karşı saygı vardır. Nitekim bu konuda Dede Korkut

Kitabı'nda Oğuzname'lerde ağaçla ilgili bilgilere çokça rastlanmaktadır.“Yırlü kara tağların yıkılmasun. Kölgelüçe kaba ağacın kesilmesin, kamın akan görklü suyun kurımasun...” Buradan Oğuzlarda ağacın, dağın, suyun ne kadar önemli olduğunu anlaşılmaktadır. Ağacın kutlu sayılması ise başka bir yerde:

“Ağaç ağaç dir isem sana erilenme ağaç,

Mekke ile Medinenün kapusu ağaç,

Musa Kelimün asası ağaç Büyük büyük suların köprüsi ağaç

Kara kara denizlerün gimisi ağaç

Şâh-ı Merdân Alinün Düldülinün eyeri ağaç

Zülfikârın kınıyile kabzası ağaç

Şah Hasan ile Hüseyinün bişigi ağaç...” (Ergin, 1997: 108-109) denilmektedir.

Ağacın kutluluğu konusunu Hacı Bektaş Veli üzerinden verilen bir örnekle daha da pekiştirmek mümkündür. Bir gün Hacı Bektaş Veli, kendisini almaya gelenlerin elinden kurtulmak için yakındaki Hırka Dağı denilen yüksek bir tepenin üstünde bulunan bir ardıç ağacının yanına ulaşır. Ardıçtan kendisini saklamasını ister. Ağaç derhal dal ve yapraklarıyla bir çadır biçimini alır. Ve onu içinde saklar. Gelenler kimseyi orada kimseyi bulamaz (Ocak, 1983: 83). Burada kutlu olarak bilinen her mekân ve kişi ile ağaç arasında bir benzerlik ilişkisi (Ocak, 1983: 84) karşımıza çıkmaktadır. Kuşkusuz bu ilişkinin izlerine totemizmde de rastlanmaktadır. Çünkü totemizm, insanla hayvan ya da insanla bitki gibi doğal nesnelere arasında bir akrabalık ilişkisi veya gizemli bir bağ bulunduğu inancına dayanan bir düşünce ve davranış sistemidir. Genel olarak totem söz konusu olduğunda hayvan ya da bitki ile topluluk üyesi arasında bir bağ kurulmaktadır. Bu ilişki, mitolojiyle de desteklenerek kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Böylelikle bitki ve hayvana aktarılan kutsallık sayesinde doğanın kendisi, kutsal olan ve olmayan diye ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, rastgele olmaktan çok, ancak törenle tüketilebilen şeylerdir. O halde totem, ister hayvan olsun ister bitki, ona dokunulması sakıncalı olan bir kavramdır (Erdoğan, 2007: 10-11).

Totemle kurulan bu akrabalık ilişkisinin çeşitli inançlara da yol açması kaçınılmazdır. Nitekim insanların, hem kökenlerini bu totemlere dayandırmaları hem de ata ruhlarını hayvan ve bitki totemlerinin iyileştirdiğine inanmaları, bunun bir kanıtıdır. O halde dağlara, sulara, topraklara, ağaçlara sahip olan ruhlar, koruyucu ruhlardır. Bunlara “yızim piy” denilmektedir. Bunlar, insanlara iyilik etmekte, yol göstermekte ve insanları kötü ruhlardan korumaktadırlar. Buna karşın kendilerine saygısızlık edenlere de hastalık göndererek ceza vermektedirler (Erdoğan, 2007: 125-126). Bu bağlamda kadınların birçok yerde, ardıç dalları ile ateş yakmak suretiyle kötü ruhları kovmak için odalarını tütsülemeleri keyfi değildir. Böyle bir hareket tarzının nedeni, ağacın yanık kokusundan kötü ruhların hoşlanmayacağı (Erdoğan,

2007: 178) düşüncesi ve inancıdır. Kısaca ağaç, hem mucizevi özellikleri bünyesinde barındırması hem de hayat kaynağı olması bakımından önemli görülmektedir. Böyle bir mitin içinde, bir taraftan insan-bitki dayanışmasının, diğer taraftan da anaerkil bir ideolojinin izleri belirgin bir biçimde fark edilmektedir (Eliade, 1999: 304–315).

Bu bağlamda Türk ve Dünya kültürlerinde “ağaç ve orman kültürü”ne yönelik ilgi, onların, bu dünya ile öteki dünyanın, yer altı, yeryüzü ve gökyüzünün, insan ile Tanrının irtibatını sağlayan bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır, denilebilir (Ergun, 2004: 40). Bunun yanı sıra ağaç ve ormanlar, nesillerin kökeni ve neslin sürmesinin garantisi olarak görülmektedir (Ergun, 2004: 147). Hatta daha iddialı bir ifade ile ağacın kutluluğu ve kutsallığının, Gök Tanrı inancının temel direğini oluşturduğu bile ileri sürülebilir. Buna göre ağacın kutsallığı ve kutluluğunun nedeni, onun, Gök Tanrı’yı temsil etmesi ve Tanrı kutunun kaynağı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Türk düşünce dünyasında Gök Tanrı inancı, kendisine sığınanlara ve zorda kalanlara yardım eden yücelerin yücesi bir varlıktır. Bu bağlamda Gök Tanrı’yı temsil eden kutsal ağaç da tıpkı Gök Tanrı gibi, gölgesine sığınanları koruyan tanrısal bir özelliğe sahiptir. Gök Tanrı, uluların ulusudur ve her şeyin sahibidir. Kutlu ağaç da diğer bütün ağaçlardan daha büyük, daha heybetli, daha gösterişli, daha uzundur. O, bütün ağaçları bünyesinde barındırmaktadır. Eski Türk inanç sisteminin Gök Tanrısı, yaratılmamıştır, doğmamıştır ve doğurmamıştır. Gök Tanrı’yı simgeleyen kutlu ağaç da tıpkı Gök Tanrı gibi doğurmamış, yani, meyvessizdir. Nitekim kutlu ağaçlar kategorisinde yer alan çam, çınar, kayın, kavak ve ardıç da meyvessizdir. Gök Tanrı için başlangıç olmadığı gibi son da yoktur. Bu nedenle Gök Tanrı’yı temsil eden varlık da tıpkı Gök Tanrı gibi sonsuz olmalıdır. Yaz kış yaprağını dökmeyen ağaçlar bu özelliğiyle, Gök Tanrı’nın sonsuzluğunu ya da ebediliğini simgelemektedir (Ergun, 2004: 346-374). Bu husus Metin Ergun’un “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları” adlı çalışmasında da çok ayrıntılı bir biçimde dile getirilmiştir. Metin Ergun’a göre, Müslümanlaşan Türkler, ağaç kültürü inancını yeni dinin kutsallarıyla donatarak meşru bir zeminde yaşatmaya çalışmışlardır. Böyle bir düşünce tarzına, Güney Sibiryâ bölgesinde yaşayan Türk toplulukları arasında derlenen kimi yaratılış mitlerinde de rastlanılmıştır. Bu derleme çalışmalarında da kutsal çam, sedir, ladin ve ardıç gibi ağaçların neden hem yazın hem kışın yemyeşil kaldıkları Tanrının sonsuzluğu özelinde izah edilmeye çalışılmıştır (Ergun 2002: 142).

Bu yaratılış mitlerinden birisi, A. V. Anohin tarafından Altay Türkleri arasından derlenip yayımlanmıştır. Yaratılış mitinde çam, sedir, ladin ve ardıç gibi kutlu ağaçların neden hem yazın hem kışın yemyeşil kaldıkları, yapraklarını dökmedikleri hakkında şunlar söylenmiştir: “Ülgen insan vücudunu yarattıktan sonra yüce tanrı olan ‘Kuday’a yarattıkları için can istemeye kuzgunu göndermiş. Kuzgun da gökyüzüne uçup gitmiş. Kuday kuzguna Ülgen’in istediği canları vermiş. Kuzgun onları

gagasıyla sıkıca tutup geri yola koyulmuş. Yol uzunmuş, kuzgun da acıkmış. Kuzgun yeryüzünde uçarken bir deve leşi görmüş. Açlık onu leşe doğru çekmekteymiş, ama o dayanmış ve leşin yanından geçerek yoluna devam etmiş. Neredeyse açlığını unutupmuş, ama birden bir at leşi ile karşılaşmış. Açlık daha da kuvvetli hissettiriyormuş kendini. Lakin kuzgun bu leşi de geçmiş, ancak gücünün azalmaya başladığını fark etmiş. Kuzgun, yorgun kanatlarını gererek uçmaya devam etmiş ve üçüncü leşle karşılaşmış. Yerde yatan bir inek leşinin mavi gözleri kuzgunu öylece cezbedip kendine çekmekteymiş ki, işte o an kuzgun kendini tutamamış ve sevinçten ‘Ah! Ne güzel gözler!’ diye bağırmaya başlamış. Gagasındaki canlar düşmüş ve çamlar, sedirler, akçamlar, ladin ağaçları, ardıç gibi iğne yapraklılar ormanının üstünde dağılmış. Bundan dolayı bu ağaçlar kışın da yazın da yeşerir olmuş...” (Anohin, 2006: 20).

Sonuç itibarıyla ağaçlar veya ormanlar sadece bir ağaç veya orman değil, yol gösteren ve onu izleyenleri yolda tutan bir kılavuzdur, denilebilir. Bu hususu, “kutsal olanın izinden giderek yoldan şaşmamak” şeklinde de okumak mümkündür. Nitekim ağaçlar ve ormanlar, Anadolu Alevilerinin yurtlarını bulmalarında onlara kılavuzluk etmiştir. Örneğin Hoca Ahmet Yesevi, esasını Anadolu’ya atarak Hacı Bektaş Veli’yi Anadolu’ya göndermiştir (Birdoğan,1998/6: 63). Aynı menkıbeye Sarı İsmail’in esasının Tavas’ta bir kiliseye düşmesi ve orayı yurt edinmesinde de rastlanılmaktadır. Bütün bu örnekler bize Orta Asya’dan beri Türklerde ağaçlara kutsal olarak bakıldığını ve ermişlerin yatırları ile birlikte genellikle ormanlık alanlarda bulduklarını göstermektedir. Bu nedenlerden ötürü, Türklerdeki ağaç sevgisi ve ona bir kutsallık atfedilmesi, Türklerin yaşadığı ülkelerde ağacın ve ormanın korunmasını sağlamıştır, denilebilir.

4. Hayvan Donuna Bürünme ve Hayvan Kültü

Tekke Köy’de, savaş olduğu zamanlarda bu bölgedeki yatırların değişik şekillere girerek savaşa katıldıkları inancı yaygındır. Bununla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır: 1974 Kıbrıs Savaşı esnasında bir ikinci vakti Çamlık denen yere yüzlerce leylek gelip konmuş. Burada 10-15 dakika eğlenen leylekler kalkıp yollarına devam etmişler. Köy halkı bu leyleklerin o bölgedeki evliyalara olduklarını, kendi köylerindeki evliyalara da almak için oraya geldiklerini, sonra da onları alarak Kıbrıs’a savaşmaya gittiklerini söylemektedir (KK3, 1935 doğumlu, 10.07.2013: 12. 00). Bu efsanede kuş donuna girme motifi görülmektedir. 1974 Kıbrıs Savaşı’nda bu bölge evliyalara leylek şekline bürünerek bir araya gelirler ve savaşan Türk askerine yardım etmek için cepheye giderler. Türk kültüründe leylek herhangi bir kuş değildir. Anadolu’nun birçok yerinde leyleğe “hacı leylek” denir. O hac mevsimlerinde hacca gider ve bu yüzden kutsal sayılır. Burada bu kutsallık, evliyaların leylek şekline girmesiyle pekiştirilmiş olmaktadır.

Bir diğer efsane Sarı İsmail ile ilgilidir. Sarı İsmail esasının düştüğü kilisedeki keşişe; *“Ben burada karar edeceğim. Seninle komşu olalım”* dedi. Bu sözü söyleyip silkindi, bir *“Sarıdoğan”* şekline girdi. Uçup Tavaz’da bir yere kondu. Boynunda halkası, ayağında çingırağı da vardı. O sıralarda şehrin beyi Zpaun isminde bir kâfirdi. Adamları o güzelim *“Sarıdoğan”* görüp gittiler, beye haber verdiler. Bey, amanın dedi, onu tutmak gerek. Ya Müslüman padişahından kaçıp gelmiştir, ya kâfir padişahından. İki adam gitsin; biri Müslümanların giydiği elbiseyi giysin, biri kâfirlerimizin. Müslüman padişahından kaçtıysa Müslüman’a tutulur, kâfir padişahından kaçtıysa kâfire tutulur dedi. Öyle yaptılar. O iki kişi, doğan’ın konduğu yere geldi; fakat Sarı İsmail, ondan önce adam şekline girmiş, konduğu taşın dibine oturmuştu. Onu görünce vardılar, elini öptüler, koşup beye geldiler, dediler ki: O doğan değilmiş, İsa Peygamber’miş. Bey, bunu duyunca pek sevindi, sanki aklını kaybetti. Hemen adamlarıyla kalktı, geldi. Gördü ki taşın dibinde sarışın, güzel bir er oturmada. Elini öptü, ayağına yüz sürdü. Sarı İsmail, onları Müslümanlığa davet etti; kabul ettiler. Türk kültürü içerisinde hayvanlara ilgili üretilen efsanelerde, kuş efsaneleri önemli bir yere sahiptir. Dönüşüm efsanelerinde insanlar en çok kuşa dönüşürler. Efsanelerde kuş, Allah ile kul arasında elçidir, gurbetten haber getirir, yuva yaptığı eve uğur getirir, dar zamanlarında savaştaki askerlerimize yardım eder. Evliyalar kuş donuna girerek insanlara çeşitli yardımlar sağlarlar. Özellikle destanlarda, hikâyelerde ve diğer anlatılarda yardımcı kuş olarak ya da başka şekillerde sıkça karşımıza çıkmaktadırlar.

Özellikle bu konu ile ilgili olarak Tekke Köyü sakinleri Mustafa Baba özelinde şu örneği vermektedirler: 1965’li yıllarda doğudan buradaki maden ocağına çalışmak için gelen işçiler Mustafa Baba’nın türbesinin olduğu yere gelip yerleşmişler. Köy halkı onları buradan başka bir yere gitmeleri konusunda uyarılmış, ancak onlar bunu dikkate almamışlar. Bu insanlar geceleri çıkıp etrafı kirletiyorlarmış. Bir gece, işçilerden birisi yatırın olduğu yere yakın bir yere idrarlarını yaparken türbe tarafından heybetli bir boğa, bağırarak gelmiş ve adamı oradan uzaklaştırmış. Bunun üzerine işçiler o gece hemen orayı terk etmişler (KK3, 1935 doğumlu, 10.07.2013: 12. 00). Nitekim yapılan incelemede de Mustafa Baba Türbesinin iç duvarında eski tarihlere ait büyük bir geyik boynuzu asılı olduğu görülmüştür. Geyik boynuzunun koruyucu olduğuna inanılır ve bu yüzden de evlerin içine bazen de kapılara asılır. Tekke Köyü Bektaşilerince kutsal kabul edilen geyik ile ilgili inanışlar benzer şekilde Anadolu’daki diğer Alevi-Bektaşî gruplarda görüldüğü gibi Sünni toplulukta da yaygındır. Anadolu’da bazı Türk dervişlerinin geyik kılığına girdiği ile ilgili menkıbeler bulunmaktadır. Bektaşî menkıbelerine göre, Alanya Beyinin oğlu Gaybî, av esnasında bir geyiği ok ile yaralar. Gaybî, kaçan yaralı geyiği takip eder. Geyik sonunda bir tekkeye girer ve oradan ihtiyar bir derviş kılığında çıkar; şehzadenin attığı oku hırkasının altından çıkarıp ona geri verir. Bu ihtiyar derviş Abdal Musa’dır. Gaybî bu olaydan sonra Abdal Musa’nın müridi olur ve Kaygusuz Abdal adıyla hayatını sürdürür (Eröz, 1977:

374, 400-401). Burada Abdal Musa'nın geyik kılığına girmesi Şamanizm ile ilgilidir. Ayrıca ermiş kişilerin geyik kılığına girmeleri de Şamanlık ile ilgili olup mitsel zamanın başlangıcına dönüş ve ölümsüzlük özlemiyle ilişkilidir. Zira Eliade'nın da ifade ettiği gibi Şamanın hayvanlarla dostluğu veya hayvana dönüşmesi, onun mitsel çağlarda insan ile hayvanın barış-ichinde yaşadığı ölümlü olmayan cennetlik durumu tekrar yaşamasıdır. Şaman, trans halinde bugünkü insanlık durumunu ortadan kaldırıp, geçici de olsa başlangıçtaki olayları yeniden yaşamış olmaktadır (Eliade, 1999: 126-127). Derviş veya ermiş kişi de geyik kılığına girmekle, aynı Şamanın trans halindeki durumu gibi zamanı ilga etmekte ve başlangıçtaki mitsel zamanı tekrar yaşamaktadır. Burada zamanın yok edilişinin yanı sıra yeniden doğuş da söz konusudur.

Boratav'a göre ilkel insanın düşünce dünyasında, yeryüzünde bulunan her varlık bir kuvvetin taşıyıcısıdır. Ayrıca, bir cisim birden fazla görüşmeler altında da bulunabilir. Bununla birlikte, cisim farklı görüşmelere sahip olabilir; fakat bunlar geçicidir. Cismin asıl özelliği değişmez. Şekil değiştirme genellikle üstün bir güç (Allah, sihirbaz, cadı, evliya vb.) tarafından, ya yapılan bir iyiliğe karşılık ödül ya da kötülüğe karşı ceza olarak gerçekleştirilmekte idi. Türk efsane ve masallarında, şekil değiştirme motifine ilişkin olarak "donuna girmek" deyiminin kullanıldığı görülmektedir (Boratav, 1978: 109). Geyik, kuş ya da herhangi bir hayvanın şekline girmenin bir kısmı Şamanizm'den geçmiş gibi görünse de gerçekte Budizm'den geçmiş inançlardır (Ocak, 1983:163). Ancak her durumda müşkül bir durumla karşılaştığında zaman ve mekân sınırlarının ötesinde bir kurtarıcı hüviyetindedirler.

5. Kurban Kültü

Tekke Köyü Bektaşileri arasında kurban tıglamak çok yaygın olan bir ibadet usulüdür. Kurban içeri ve dışarı olmak üzere ikiye ayrılır.

1. İçeri Kurbanları:

a) Toprak (Dar-Kabir) Kurbanı: Ölen bir kişinin arkasından genellikle üçüncü ve kırkinci günü arası dardan indirme Ayini'nde tıglanan kurbandır. Tıglanan kurban etleri dergâhta topluca yenmektedir.

b) Yol (Musâhip) Kurbanı: Ahiret kardeşliği olarak bilinen Musâhiplik bağının tesis edildiği Cem'de Musâhip olacak olan iki aile tarafından kesilir ve toplu halde Cem'e katılanlar tarafından da eti yenir.

2. Dışarı Kurbanları;

a) Adak Kurbanı: Kutsal görülen bir yere gidildiğinde dileğin gerçekleşmesi için kesilen kurbandır.

b) Hızır orucu Kurbanı: Her yıl yapılan ve Şubat ayının 13.14.15 inde tutulan Hızır Orucu kurbanı.

c) Nevruz Kurbanı: Hz Ali'nin doğum günü olan Nevruzda kesilen kurban.

d) Hıdırellez Kurbanı: 6 Mayıs'ta Hıdırellez Bayramında kesilen kurban.

e) Kurban Bayramı Kurbanı: Kurban Bayramında kesilen kurbandır. Özellikle bütün köylüler bu kurbanı kesmektedir (KK2, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00).

Anadolu heterodoks İslam'ı olan Alevilik/Bektaşiliğin kaynağının, eski Şaman inançlarıyla birlikte diğer dinler ve Anadolu'ya ait eski inançlarla olan karşılaşmanın farklı gelenekler, kurban ile ilgili adetler, dua, şarkı ve benzeri birçok alanda kendini gösterdiği bilinmektedir (Tuna, 2000: 60–63). Alevilik/Bektaşilikteki birçok kurban biçimi Şamanlıktaki kurban verme biçimlerine benzemektedir. Şamanlıkta kurbanın kanının yere damlaması lazımdır. Ayrıca kurban kesilen hayvanların kemiklerinin kırılmaması da dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. Söz konusu gelenekler Alevilere ait birçok menkıbede de yer alır. Örneğin Vilâyetnâme'yi Hacı Bektâş Velî'de aktarıldığına göre Hacı Bektâş'a yeni mürit olmuş bir adam, Hünkâr'ı öteki müritleriyle birlikte evine yemeğe davet eder. Yemek için evinde ne kadar kuzusu varsa hepsini keser. Yenilip içildikten sonra Hacı Bektâş ev sahibini çağırarak kendisine ne derece candan bağlı olduğunu ispat eden bu hareketinden dolayı onu tebrik eder. Sonra müritlerine, yenilen her koyunun kemiklerinin birbirine karıştırmadan ayrı ayrı kendi derilerinin içine konulmasını ve başlarının da yanlarına bırakılmasını emreder. Müritleri bu emri yerine getirdikten sonra, Hünkâr kalkıp iki rekât namaz kılar ve dua eder. Dua biter bitmez kuzuların hepsi dirilerek ayağa kalkar (Gölpınarlı, 1995: 72).

Kurban edilen hayvanın kemiklerinin kırılmaması, hayvanın canının kemikler içinde barındığı inancından kaynaklanmaktadır. Anadolu'da bazı evliyaların kurbanın eti yenildikten sonra hayvanın kemiklerini toplayıp derisi içine koyarak yaptığı bir dua sonucu, hayvanın canlanıp yürüdüğü anlatılır (Şener, 1997: 77). Şamanistlere göre, bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, ırmaklar, hep canlı nesnelere sahiptir. Takdis etmiş oldukları Alas, Tannau, Hangay ve Altay dağları ile yaşadıkları coğrafyadaki göl ve ırmaklar, onlar için konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi birer varlıktır. Şaman ayini ne maksatla yapılırsa yapılsın Kam'ın dua ve ilahilerinde, bir tanrı ruh sıfatıyla, kam, atalara hitap eder, yalvarır, ondan medet umar (İnan, 1954: 50-51). Burada hiç bitmemişliği ifade ve işaret eden bir canlılık, yani animizm durumu söz konusudur. Bunun bir kült haline gelmesinin arka planında iyi tekin olmayan güçlerin def edilmesi yer almaktadır. Başka bir ifade ile bir iyi niyet gösterisinde bulunmak suretiyle olası kötücül güçlerin negatif etkileri bertaraf edilmektedir.

6. Kutsal Eşik-Geçit Kültü

Alevilik-Bektaşilikte eşik kutsaldır; kişiyi Hakk'a ulaştıran kapıdır; asla eşige basılmaz, eşik öpülür, kutsanır" (Korkmaz, 2005: 228).

Doğan Kaya tarafından hazırlanan "Türk Halk Edebiyat Terimleri Sözlüğü"nde "eşik" kelimesinin açıklaması şöyle yapılmıştır: "Tasavvufta ulvi değer taşıyan yer. Dışarıdan içeriye girmekle zahirden batına ulaşmak anlamına gelir. Bu da eşikten geçmek suretiyle yapılır. Üzerine basıldığı için yokluğu, alçak gönüllüğü ve yüceliği ifade eder. Bu bakımdan eşige basılmaz ve eşğin üzerine oturulmaz, hatta eşik öpülüp girilir. "Eşige baş koymak da bununla ilgilidir. Beşikten eşige kadar ifadesinde ise beşik ile doğum yani maddi âleme geliş, eşik ile de mânâ alemine" gidiş, yani ölüm kastedilir (Kaya, 2007: 3134).

Alevilikte ve Bektaşilikte eşik, yola girişi temsil ettiğinden kutsaldır (Yörükan, 1998: 131). Meydan Sofrasına giderken ilk önce eşige niyaz edilir. Dede ocaklarının eşikleri de kutsal sayılır. Alevilere göre eşik, Hz. Ali'nin sembolüdür. On iki imamdan birisi eşikte öldürülmüştür. Bu sebepten de eşige basmak günah sayılır (Bozkurt, 1990: 140).

Baba Yusuf Sertbaş'a göre, sağ eşik İmam Hasan'ı, sol eşik İmam Hüseyin'i, üst tarafı Hz. Ali'yi ve alt eşik Fatıma anamızı temsil eder. Bu nedenle içeri girerken müsaade istenir. "Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali, ya Hünkâr Hacı Bektaşî Veli" denir. Bu yüzden kapı eşiginden geçerken özenle hareket edilir (KK4, 1952 doğumlu, 02.04.2015: 20.00). Tekke Köyünde, eşige, iki eşik arasına ve oluk altına oturulmaz. Oturulur ise cinlerin veya şeytanın çarpacağına inanılır. Evde ne kadar cin, peri varsa barınak yerleri ev eşikleridir. Eşige oturan eğer kırsa kısmeti kapanır ve evde kalır. Eşikte ters dönen ayakkabı uğursuzluk getirir ve hemen düzeltilir. Eskiden düğün sonrası gelin eşigi öpmeden yeni evine alınmazmış. Gelin damadın evine geldiğinde eşige niyaz ettikten sonra tereyağını eşige sürermiş. Nedeni ise yeni geldiği kapıda güzel geçim istemesi her şeyin yağ gibi kolay akıp gitmesini istemesiymiş (KK5, 1973 doğumlu, 05.04.2015: 18. 00). İzmir'in Karşıyaka ilçesi Doğançay Köyü'nde eşige saygısızlık günah sayılmaktadır. Gelin eve geldiğinde eşige niyaz yaptırılır. Gelin arabadan indirilince yaşlı birisi damadı ve gelini eşige niyaz ettirir. Bu sırada gelinle damat "Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali!" der. Sonra geline "Eve yüz üstü geldin, sırt üstü çıkıncaya kadar yuvanda mesut ol!" tarzında nasihatte bulunulur (Türkdoğan, 1995: 196).

Eşige basmanın uğursuzluk getireceği bütün Türklerde ortak inançtır. İlk başta eşige basmak kapı ruhu inancını akla getirmekle birlikte eşğin ağaçtan yapılmış olması ağaç kültürünün izlerini taşıdığını akla getirmektedir. Anadolu'nun hemen her tarafına yayılmış yatırların türbelerine kapının eşigi öpülerek girilir (Er, 1996: 63). Eski Türklerin evin eşigine basmadıkları, oturmadıkları ve su dökmedikleri inancı

da vardır. Eşik kutsaldır, çünkü bir ocağın tütmesi ana baba ve diğer hane fertleri ile mümkündür. Ocağın tütmesi demek, mutlu yaşayış ancak karı kocanın birbirine karşı saygı ve sevgisi ile mümkündür. Şamanlık inancına göre de karı koca ruhunun ongunu veya töz'ü bu eşğin altına gömülüdür. Bu nedenle ocağın devamına hürmetle eşğe basılmaz ve oturulmadığı gibi su dökmek çok büyük günahlardan sayılır. Buradan hareketle eşik kültürünün, bir tür kapılanmak olduğu söylenebilir.

Türklerde pek çok şey gibi, "eşik" için de bir giriş ve geçiş yeri olması dolayısıyla özel anlamlar yüklenmiştir. Eşik; kimi zaman kapı önü, kimi zaman göğe açılan bir hudut, kimi zamanda yer ve ruhlar âlemini birbirinden ayıran kapı mahiyetinde; Türklerin hayatında farklı fonksiyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Eşik, kazanmış olduğu farklı mahiyet ve fonksiyonlarıyla günlük hayatımızdaki inanış ve ritüellerimize kadar çok boyutlu olarak canlılığını sürdürdüğü ve eşğin kült seviyesine geldiği görülmektedir.

7. Yer - Su Kültü: Yapıla Çeşme

Şamanist Türklerde yer-su kültü önemli bir role sahiptir. Eski Türk inancına göre su kutsaldır ve sebepsiz yere kirletilemez. Alevilerde dağlardan, tepelerden, yarlardan ve taşlar arasından sızan sular kutsaldır ve buralarda kutsal ruhlar bulunmaktadır (Yörük, 1998: 292). Bu nedenle eski Türklerde suya, hem kuvvet ve bereket kaynağı hem de kahredici ve koruyucu bir Tanrı olarak bakılmaktadır. Örneğin Altaylılarda suyun tanrısı olarak "su iyesi" bulunuyordu. Nin-gişzida suların tanrısı olarak anılıyordu. Dolayısıyla da eski Türkler, bileşimleri bakımından bazı şifa veren sulara ancak kutsal bir özelliğin varlığı bakımından inanmakta ve bağlanmaktaydılar. Bu bağlantı ve inanış aynı zamanda kurban ve adaklar üzerinden su yoluyla Tanrılara ulaşmanın bir yoluydu (Erdoğan, 2007: 170-171). Bu bağlamda Eski Türklerin mitolojik inanç sisteminde önemli bir yer tutan dere, göller, denizler, mitolojik yer-ana kompleksine girmekle birlikte zamanla iye kategorisi bağlamında değer kazanmıştır, denilebilir (Bayat, 2006: 47). Nitekim mitolojik ana kompleksinden çıkan ve sonradan genel adıyla Yer-Su hamileri olarak bilinen koruyuculara Ülgen'den sonra kurbanlar sunulması, onların semavi ruhlardan sonra ikinci bir kategori oluşturduğunu göstermektedir (Bayat, 2006: 49-50). Yer-su hamileri olarak bilinen bu koruyucu ve kutsiyetine inanılan güçlere ve onlara sunulan kurbanlara Denizli'nin Tavas İlçesine bağlı Tekke Köyde de rastlanılmıştır.

Örneğin Tekke köyü Bektaşî geleneklerine göre düğün sonrasında - genellikle de iki gün sonra (Salı) - gelinin arkadaşları ve akrabaları "Yapıla Çeşme"ye gitmektedir. Buna "Gelin Sulaması" denmektedir. Gelin sulaması denmesinin sebebi, gelinin elindeki testiden orada bulunanlara su içirmesidir. Orada buğday tuzlaması yapılır ve kurban kesilir. Gelinin elindeki toprak testiden su içilir ve bayrak kapmaca oynanır. Yapıla Çeşme'de bulunan bataklığa bir bıçak bir de tarak saklanır. Bıçak erkek çocu-

ğu, tarak ise kız çocuğu temsil eder. Gelin “üç etek” denilen yöresel kıyafetleri ile o bataklığa girerek bıçak veya taraktan birini bulmaya çalışır. Gelinin bıçak bulduğunda erkek, tarak bulduğunda ise kız çocuğu olacağına inanılır. Dönüşte bu çeşmeden getirilen su da damada içirilir (KK6, Ev hanımı, 1974 doğumlu, 12.03.2015: 17.30).

Yapıla Çeşme’sine “Yapıla Dede” de denmektedir. Buraya gelenler, kuşlar yesin diye bardağın içinde buğday getirmektedir. Yapılan görüşmelerde yerinden kalkamayacak durumda olanlara - özellikle Tekke Köy’ünden ayrılmış, çeşitli il ve ilçelerde yaşayanlara- istekleri sorulduğunda: “Yapıla Çeşme’sinden bir su getirin de öyle nefesimi vereyim!” dedikleri dile getirilmiştir. Yapıla Çeşme veya diğer adıyla Yapıla Dede, Tavas ilçesine bağlı Tekke Köy’ün beş yüz metre kuzey kısmında, Camızcı Baba ve Çalı Dede arasında, tam ortasında yer almaktadır. Burada herhangi bir mezar ya da türbe yoktur. Bir pınar ve pınarın arkasında da yaşlı iki ardıç ağacı bulunmaktadır. Bu ardıç ağaçlarının birisinin dibinde, silindirik bir şekilde ve yaklaşık 40-50 cm boyunda işlenmiş, süslü bir taş vardır. Köy halkı bu taşta “Borazan Taşı” demektedir. Bunun nedeni de şöyle anlatılmaktadır: “Vaktiyle burada yaşayan evlialar bu borazan taşı ile dervişlerini çağırdıklarını söylemektedir. Toplantıyı duyurabilmek için bu taşı borazan olarak kullanırlarmış. Taştan herkes ses çıkaramamış, ya evlialar ya da günahı olmadığı için çocuklar onu üfleyerek geyik sesine benzer bir ses çıkartabilirlermiş. Taştan çıkan ses yakın mesafelerden pek işitilmezmiş ama uzaktan ve karşı tepelerden net olarak işitilebilirmiş. Bu yüzden taş kutsal sayılmaktadır. Bu taşı her kim buradan alıp götürürse taş, geceleri uçarak geri gelirmiş. En son bir kişi, tarihi eser diye taşı Avrupa’ya götürmüş ama taş kısa sürede uçarak geri gelmiş (KK2, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00).

Yapılan araştırma ve inceleme esnasında Yapıla Çeşme’nin yanındaki ardıç ağacında bez, saç ve tespihlerin asılı olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra aynı yerde, yani ardıç ağacının dibinde adak kurbanları kesildiğine dair izlere rastlanılmıştır. Ancak burada herhangi bir adak ve hayır kesilip pişirileceği zaman ardıç ağaçlarının yaş dallarından ziyade kuru dallarının kullanıldığı vurgulanmıştır. Bilindiği üzere Orta Asya ve Sibirya’dan Anadolu’ya kadar bütün köy ve kasabalarda yağmur duası inancı varlığını sürdürmektedir (Kalafat, 1998: 168). Bu inancın bir göstergesi olarak örneğin Kazaklar, kadınları kısır olursa çölde tek başına bir ağaç, bir kuyu veya bir su yanında durup burada bir koyun keser ve gecelerler. Yine Tahtacı Türkmenleri de her yıl 5 Mayıs’ı 6 Mayıs’a bağlayan gecede gün ağarmadan kalkarak köy yakınındaki kutlu su saydıkları akarsuda yıkanır. Kadınlar başlarına bahar dalları takar ve gene topladıkları bu dallarla evlerinin kapısını süslerler. İnançlarına göre, bu sular bir yılın yorgunluğunu ve kötülükleri giderecektir (Birdoğan, 1998/6: 65). Buna göre, suyun bir kutsiyeti bulunmaktadır.

Bu nedenle gerek Alevilerde gerekse Oğuzların geç dönemlerinde yıkanarak kutlu olan suyu kirletmek büyük günah sayılmaktadır (Bozkurt, 1990: 135). Burada yer-su ruhlarının, insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenledikleri görülmektedir. Çünkü yer-su ruhları iyi ruhlar zümresinden olup bir anlamda töz yerine geçmektedir (Çoruhlu, 2002: 36). Nitekim bahsi geçen bu ilişki “Yapılı Çeşme” için de geçerlidir. Çünkü bize bir “su kült”ünün varlığını işaret etmektedir. Bunun en açık göstergesi ise, sıtma hastalığına tutulmuş olanların buraya gelerek, “Yapılı Çeşmesi”nden suyu üzerlerine döküp iyileşebileceklerine inanmış olmalarıdır. Tekke Köyü sakinleri, Yapılı Çeşme’nin bir yer-su kültü olarak kutsallığını, onun suyunu borular içinde başka bir yere götürülmek istense de boruların patlaması nedeniyle götürülememesi özelinde dile getirmişlerdir.

8. Tepe ve Dağ Kültü

Dağ, taş ve tepe kültü Türk mitolojisinde ritüellerin yapıldığı “ıdıq mekânlar” olarak bilinirler. Türk topluluklarının hemen hemen hepsinde görülen dağ kültü mitolojide taş ve oba kültürüyle sentez halinde bir durum sergilemektedir. Dağ ve onunla eşleştirilen dağ iyisi yalnız bir doğa kültürünün terkip kısmı olmakla kalmaz, aynı zamanda türeyiş mitinin de özelliklerini yansıtmaktadır. Nitekim boyların, soyların ve kabilelerin birer kutsal dağlarının olması, soyun kendi ecdadını dağ ruhuyla birleştirmesi, bu iki mitolojik kategorinin ortak bir külte bağlanmış olduğunu göstermektedir. Denilebilir ki, orman kültürüyle birleşen dağ ve taşlar, eski Türklerin kutsal merkez anlayışını oluşturmakta ve devletin merkezi görevini üstlenmektedir. Nitekim Göktürkler ve Uygurlar döneminde dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken, devletin merkezi olma görevini üstlenmiştir. Merkez her zaman kutsal bir görev üstlendiği için, dağlar ve orada olan her şey kutsanmış olarak kabul edilmiştir. Belki de bu nedendir ki Türkler yemin ederken kutsal bildikleri bütün varlık ve nesnelere içinde dağın da adını zikrederler. Mesela Bizans tarihçisi Menander’e göre, Bizans ile Avarlar arasında VI. yüzyılda yapılan bir sözleşmede Avar hakani Bayan şöyle ant içmiştir: “Sava üzerinde köprü kurmakla Romalılara karşı zarar vermek niyetinde isem ben Bayan mahvolayım, bütün Avarlar mahvolsun, gök üstümüze yıkılsın, Gök Tanrı’nın ateşli okları bizleri öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın. Sava suyu taşarak bizleri yutsun!” Folklor malzemelerinde, dağın veya ormanın, reel dünyayla öteki dünyanın, hayatla ölümün, gizli olanla açık olanın sırrını oluşturduğu görülmektedir. Bu yönüyle dağ tıpkı orman gibi öteki aleme açılan kapı görevini yerine getirmektedir (Bayat, 2006: 47-48).

Bunun yanı sıra “Mitolojik Ana”nın semantik dallanması sonunda bağımsız koruyucu ruha dönüşmüş dağ iyisi zamanla Altay-Sayan Türklerinde tıpkı orman hamisi gibi “sarı saçlı kadın” olarak tasavvur edilmiştir. Dağ ruhunun Altaylıların avcılık mitlerinde iri memeleri olan sarı saçlı çıplak kadın olarak tasavvur edilmesi ve

bazı şaman dualarında dağ ruhunun kadın olarak tasarlanması Mitolojik Ana kompleksinin dağ kültürünün oluşmasında da etkili olduğuna bir kanıttır, denilebilir. Nitekim kadın olarak tasavvur edilen dağ ruhuyla evlenen avcılarının zenginleşmesi, ancak ailesini unutmaması da avcılık mitlerinden bellidir. Özellikle dağ ruhunun eski tasavvur simgesi olan sarı saçlı kadın bir çok Altay efsanelerinde avcılara aşık olmakta, onunla evlenen avcılara da bol av vermektedir. Buna karşın kendisiyle evlenmeyenleri ise deli etmektedir. Bugünkü mitolojik anlamı belli olmayan bu evlenme olgusunun temeli daha çok eski düşüncede insanların koruyuculara yakın olduğu, onlarla birebir ilişki kurabildiği bir dönemin izlerinin kalıntısıdır, denilebilir. Bu anlamda yapılan tasvirlerin ve girilen eylemlerin Türklerin şamanlık dünya görüşleri ve kabul ettikleri dinlerle bağlantılı olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda dağ kültü söz konusu olduğunda dağlık bölgede yaşayan bütün Türk boylarının tıpkı soyağaçları olduğu gibi koruyucu kabile dağları da mevcuttur, denilebilir. Örneğin Altaylı Şamanist boyların bütününe kutsal bir dağı bulunmasıyla beraber, hepsi için Altay dağları ortak kültürdür. A. İnan'ın Şamanizm adlı eserinden anlaşıldığı üzere şaman duayı hangi maksatla yaparsa yapsın Altay'a hitap etmekte ve ondan medet ummaktadır. Aynı eserden aldığımız duaların bazıları şöyledir:

“Bu kurbanım mukaddes ve ulu Altay'a ulaşsın, onun karar vereceği yere (yargı yerine) bağlansın. Güttüğümüz davayı halledecek mi? Bereket ve refah bize verecek mi? Bu kurban her engeli (büdak'ları) aşarak ulu ve mukaddes Altay'a ulaşsın” (Bayat, 2006: 48-49-50). Benzer bir medet ummayı İnan da Kaşgarlı Mahmut'u eserlerini referans göstererek vermektedir. Kaşgarlı Mahmut'a göre de eski Türkler tabiat olaylarına tapmaktaydı. Türkler göğe Tanrı dedikleri gibi büyük bir dağ, büyük bir ağaç vb. gözlerine büyük görünen her şeye Tanrı derlerdi. Elbiruni Oğuz Türklerinin bir pınar yanındaki yere, kayaya ve üzerindeki izlere secde ettiklerini yazmaktadır. Mani veya Buda dininde oldukları halde Dokuz Oğuzlar, ülkelerindeki büyük bir dağa taparlar ve dağa kurban keserlerdi (İnan, 1976: 183-184). Türkler, Müslüman olmadan önce mukaddes kabul edilen dağlara, yılın belirli zamanlarında ziyaretler yapar, kurbanlar sunarlardı. Örneğin Göktürkler, her sene 5. ayın 10-20. günleri arasında “Altın Dağ'a” çıkıp Tanrı'ya ibadet etmek suretiyle “Hac” ederlerdi (Danişmend, 1978: 79-82). Türkler; Ötüken, Tanrı, Uluğ dağlarını “Tanrılar Dergâhı” diye kabul etmişlerdir. Bu kutsal dağlara olan inançtan dolayı Hun, Göktürk, Uygur Hakanları Ötüken Dağı'nı başkent yapmışlardır. Tian-Şan Dağı'na Tanrı Dağı denmesine de, onun masmavi buzlarla kaplı tepelerini Han Tanrı, Matağ Ata isimleriyle anılması da, dağların kutsallaştırılması ile ilgili bir inançtır (Rahman, 1996: 136-137). Eski Oğuzlarda her boyun ve her oymağın kendine özgü kutsal dağı olduğu gibi boylardan kurulu büyük birliklerin de kendilerine ilişkin dağları vardı. Bu dağa, “Kut Dağ” denirdi (Birdoğan, 1998: 60).

Bu bağlamda Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Tekke Köy'ünde de benzer ritüellere rastlanılmıştır. Özellikle Tekke Köy'ünde yapılan araştırma sürecinde Camızcı Baba, Çalı Dede, Ağmacı Bağı Mevkii, Çakmak Oluğu ve Sancak Tepe'nin köylüler tarafından kayıp erenlerin yattığı yerler olarak kabul edildiği ve bu nedenle de kutsal sayıldığı dile getirilmiştir. Şimdi bu yerleri kısaca açıklamaya çalışalım:

Camızcı Baba: Yeni camini dört yüz metre kuzeyinde, köy içinde kalmıştır, etrafı ulu ardıç ağaçları ile kaplıdır, mezarı yoktur.

Çalı Dede: Köyün yaklaşık bir kilometre kuzey batısında, sık çalı ağaçlarıyla kaplı bir tepedir. Mezarı yoktur.

Ağmacı Bağı Mevkii: Yapılı Çeşmenin bir kilometre kadar kuzeyindedir. Kayıp erenlerin yattığı yer olarak tahmin edilen yerde kışın ılık yazın soğuk, içimi güzel bir su bulunmaktadır. Rivayetlere göre burada Ellez isminde bir zat yaşardı. Bir harp zamanı Ellez'in başı Ağmacı Bağı Mevkiinde gövdesinden ayrılır. Başsız kalan gövdesi Güzelpınar köyünün üstündeki dağın tepesine kadar geldiğinde erenlerin : "Ellez çok artık, daha fazla gidemezsin!" demesi üzerine çökerek orada kaldığı söylenir. Bu yerin ismi de bu olaydan sonra Çök Ellez (Çökelez) olarak anılır olmuş. Köylülerin inançlarına göre herhangi bir niyetle burada bir adak kesilirse, niyet edilen şeyin kabul olunacağı ifade edilmiştir (KK2, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00).

Çakmak Tepe: Köyün beş kilometre kuzeyinde, Karataş Köyü'ne bakan tepenin başıdır. Burada bir kaynak suyu bulunmaktadır. Köylüler baharda gezi amaçla buraya ziyaret ederler. Ziyaretlerde börekler açılır, yemekler yapılır. Topluca yiyip içtikten sonra dualar okunur, gülbankler çekilir. Ziyaretler genelde salgın hastalıklara yakalanmamak için yapılmaktadır.

Sancak Tepe: Köyün dört beş kilometre kuzeyinde, ulu çam ağaçları ile kaplı bir alandır. Mezar bulunmamaktadır. Ancak bu kutsal sayılan tepelerde Sarı İsmail, Mustafa Baba ve Yaren Ali Baba'nın müritlerinin yattığına inanılmaktadır.

9. Taş veya Kaya Kültü

Tekke Köyü ile Karataş köyü arasında Çakmak Tepe denen bir yer vardır. Bu tepenin Karataş tarafına bakan yerinde halk arasında "Çakmak Oluk" olarak bilinen bir çeşme vardır. Bu çeşmenin yanında etrafı taşlarla çevrili bir yer bulunmaktadır. Bu yerin içinde de bir kömür sobası büyüklüğünde bir kaya vardır. Bu kaya ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

"Eskiden çobanlar koyun ya da keçi sürüsü hastalanınca sürüyü bu taşın olduğu yere getirirlermiş. Hayvanlar çobanın müdahalesi olmadan o taşın etrafında dönmeye başlarlar, en sonunda bir tanesi o taşın üzerine kendiliğinden çıkarmış. Bu hayvan da orada kurban edilir ve etraftaki insanlara dağıtırılmış. Böylece sürüdeki

hastalıklar iyileşirmiş”. “Bir gün Karataşlı çobanlardan birisi sürüsündeki hastalıktan dolayı hayvanlarını buraya getirmiş. Bu çobanın askerde olan kardeşinin sürü içerisinde büyük bir tekesi varmış. Hayvanlar taş etrafında dönerlerken sürünün içinden o teke taşın üzerine çıkmış. Çoban kardeşi askerde olduğu için ve belki de kardeşi yanlış anlar diye tekeyi kesmeyip onun yerine başka bir hayvanı kesip dağıtmış. Sonra çadıra doğru yola çıkmışlar ve daha çadıra varmadan o teke de kendiliğinden ölmüş. Bu da hayvanların oraya ilahi güç tarafından seçilerek çıkartıldığı ve hangi hayvan o taşa çıkarsa o hayvanı kurban etmek gerektiği şeklinde yorumlanmış (KK2, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00). Bu külte ait menâkıbnâme, Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli’dir. Anlatılanlara göre, Hacı Bektaş Veli’nin evliyadan olduğuna inanmayan biri elindeki bıçakla oradaki bir kayayı ondan kesmesini ister. Hacı Bektaş da bıçakla kayayı ikiye böler. Adam bunu görünce kendisine mürit olur (Ocak, 1983: 78).

Tanyu, taş veya kaya kültü özelinde bu hususu Şamanist Türklerin inancına bağlı olarak her kutlu taş veya kayaların “izi”leri, yani sahiplerinin bulunduğu temeline dayandırarak açıklamaya çalışmaktadır (Tanyu, 1968: 188). Tanyu’ya göre taş veya kaya, cisimler arasında özellikle bir mevki almaktadır. Çünkü o, ebedi bir hayata, kudrete ve kuvvete sahip olarak görülmektedir. Buradan hareketle taş veya kayanın, vurucu ve öldürücü bir kuvvet olarak anlaşıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür (Tanyu, 1968: 19). Nitekim Tanyu’nun “Türklerde Taşla İlgili İnançlar” isimli önemli eserinde bu konuda çok sayıda örneğe rastlanılmaktadır. Örneğin Çinliler, Türklerin kuvvet ve kudretinin “Kutlu Dağ” adlı bir yeşim kayadan geldiğini öğrendiklerinde bu gücü ele geçirmek amacıyla öncelikle kutlu dağın kaya parçalarını kendilerine hediye olarak vermelerini istemişlerdir. Bunun doğal sonucu ise, yani kutlu kaya ve bu kayanın parçalanışı Türklerin hayatının felaketi ile sonuçlanmıştır (Tanyu, 1968: 38).

O halde Türklerin inanç sistemlerinde taş veya kaya, cansız, hareketsiz herhangi bir madde veya cisim değil, kutlu olan doğaüstü bir güçtür. Bu gücün izlerini geçmişte olduğu gibi bugün de Tekke Köyü özelinde fazlasıyla görmek mümkündür.

10. Sonuç

Tekke Köyü Bektaşileri üzerine yapılan bu araştırmada gördüğü üzere onlar da ne eski Türk inanışlarından vazgeçebilmişler ne de İslamiyet’ten uzaklaşmışlardır. Hayatları boyunca ve yaşamın her anında kendini hissettiren o eski inanış ve uygulamalardan asla vazgeçmemişlerdir. Geçiş dönemleri dediğimiz doğum ile başlayan ve ölüm ile sona eren hayatın her parçasında eski Türk inanışlarından izler görmek mümkündür. Günümüzde Denizli İlinde Bektaşî kültürü; Tavas ilçesine bağlı Tekke Köy’ünde varlığını korumaktadır. Tavas ilçesi, Tekke Köyü, Denizli ve İç Ege yöreleri Alevi ya da Alevi-Bektaşî kültürünün ana merkezi olmasının yanında, Anadolu Bektaşîliğinin tüm orijinal ve otantik unsurlarının yaşandığı sayılı yerleşim birimle-

rinden biridir. Tekke Köyü, bağlı olduğu ilçenin varlığını koruyan tek Alevi-Bektaşî köyüdür. Köyde yapılan sosyolojik alan çalışmalarında köylüler, inanç ve kimliklerini, “Bektaşî” olarak açıklamışlardır. Tekkeliler Bektaşî kimliklerinin yanında, kendilerinin “Oğuz Türk’ü” olduklarını da belirtmişlerdir.

Günümüzde, yaklaşık 100 hanede 400 kişinin yaşadığı Tekke Köy’ünde dinamik bir Alevi-Bektaşî kültürü sürdürülmektedir. Köyde dinsel uygulamaların gerçekleştirildiği bir dergâh bulunmaktadır. “İbadethane” Arapça “ibadet” sözcüğü ile Farsça ev anlamına gelen “hane” sözcüğünün birleşmesi ile oluşmuştur ve içinde ibadet edilen yer, tapınak, ibadet evi anlamına gelmektedir. “Dergâh” ise Farsça bir sözcük olup kapı yeri, eşik kapısı, sığınılacak yer; tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve törenler yaptıkları, zikir için bir araya geldikleri yer, tekke anlamında kullanılmaktadır (Develioğlu, 1992: 57-209-478). Dergâhta post, çerağ, taht-ı Muhammed, küre, niyaz taşı gibi geleneksel Bektaşî simgeleri yer almaktadır. Dergâhın duvarında Atatürk resmi, Hz. Ali’nin resmi ve Zülfikar kılıcı yer alıyor. Hz. Ali resmi olan tablonun içinde 12 İmam’ın temsili resimleri, eski harflerle “Bismillahirrahmanirrahim” yazısı ve Hz. Ali’nin Zülfikar adlı kılıcının işlemeli resmi yer alıyor. Köyde bir baba, iki derviş ve yirmi muhib bulunmaktadır. Yusuf Sertbaş’ın babalık makamında, halife babalığın Denizli’nin Çal ilçesine bağlı Çakırlar köyünde yaşayan Yusuf Yıldız ve dedebaba makamında Manisa Turgutlu’da yaşayan Mustafa Ege’dir. Tekke köyünde Bektaşîliğin iç yapılanışı ile bağlantılı dedebaba, halifebaba, baba, derviş, muhib şeklindeki yetki paylaşım piramidi, orijinal hâliyle işlediği görülmektedir.

Denizli yöresi yerel kültürün nitelik ve nicelik açısından en seçkin öğelerinden birisi olan Tekke Köyü örnekleme, Bektaşî öğretisi ile Türk kültürünün iç içe geçtiği yapıların çeşitlilik gösterdiği bir sosyolojik galeri özelliği taşır. Bektaşîliğin temel kurum ve argümanları olan Muharrem ayı gelenekleri, nevrüz kültürü, hıdrellez kutlamaları ve muhasiplik; Tekkeli Bektaşîlerin sosyal, kültürel ve inançsal dünyalarında büyük önem verdikleri pratiklerdir. Özellikle hıdrellez kutlamaları Tekke Köy’ünde; kalabalık kitleler hâlinde büyük katılımlarla gerçekleştirilmektedir. Hıdrellez şenlikleri geleneksel olarak Çakmak Tepe’de gerçekleştirilmektedir. Hıdrellez günü burada toplanılarak kurbanlar tığlanmakta, börekler hazırlanmakta ve topluca yenilip içildikten sonra düvazlar okunmakta, gülbanklar çekilmektedir. Tekke Köy’ünde Anadolu Bektaşî kültürünün yaygın geleneklerinden türbe kutsama ve buna bağlı oluşan adak geleneği, adak kurbanı ritüeli canlılığını korumaktadır. Tekke’de Sarı İsmail Sultan, Mustafa Baba ve Yaren Ali Baba adlı üç türbe bulunmaktadır. Üç mekân da köylülerce kutsal kabul edilerek sık sık ziyaret edilmektedir. Sarı İsmail Sultan Türbesi ile ilgili sözlü anlatı ve menkıbeler, köy halkının hafızasında kuşaktan kuşağa tüm canlılığı ile aktararak günümüze ulaşmıştır. Anadolu Bektaşî öğretisinin, mitsel, ritsel ve dinsel tapınma gelenekleri arasında önemli bir kült de türbeler ve yatırlardır. Mustafa Baba Türbesi özellikle askere gidecek gençler ta-

rafından ziyaret edilen ve adak adanılan mekân olarak canlılığını korumaktadır. Bu nedenle öncelikle belirtmek gerekir ki, Tekke Köy sakinlerinin Veli kültünden son derece etkilendikleri gözlemlenmiştir. Bu da geleneksel Bektaşiliğin sürdürülmesinde Velilerin ve kerametlerinin etkili olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Türklerin Orta Asya'daki ilk inançları ata kültü, yer – su kültü, ağaç kültü, dağ ve tepe kültü gibi tabiat kültleri canlı olarak halen yaşatılmaktadır. Ancak burada “kült” olarak adlandırılan nesnelere (dağ, su, ağaç, vd.) tanrı yerine konup tapınılan varlıklar değildir, tanrı kutunu taşıdığına inanılan ve bu nedenle tanrıya ulaşmak için araç olarak kullanılan varlıklardır. Bu nesnelere çevresinde yapılan ayin ve törenler ise tamamıyla tanrıya ulaşmak için (Ergun, 2004: 16) araç olarak görülmektedir.

Tekke Köy'de “Ceddimiz bizi korur” ata kültürünün en canlı örneği Yaren Ali Babanın, Kurtuluş Savaşı'na ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına katıldığı ve savaşların kazanılmasına yardım ettiği inancıdır. Kutsal sayılan mekânlardaki ağaçtan bir dal parçası bile koparılmaz ve evlialarının türbeleri dağ ve tepe doruklarındadır. Sonuç olarak küreselleşmenin bir fırtına gibi önüne gelen her kültürü yıkmasından, mantığın da sınırları kaldırıp kültürleri ve ulusları tek tipleştirme olduğundan bu yapılaşma toplumların kültür belleği açısından büyük bir tehlike arz etmektedir. UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği somut olmayan kültürel mirasın korunması (SOKÜM) sözleşmesi (Oğuz, 2007: 5-11) ve ortak belleğe aktarılması ve yaşatılması (Oğuz, 2007a: 5-8) bağlamında Denizli yöresindeki Bektaşî geleneğinin yaşatıldığı yerleşim birimlerinde sosyo-kültürel profilin net bir şekilde tanımlanmasında, özellikle alan çalışmalarının önceliği bulunmaktadır. Alan çalışmalarıyla toplanan veriler, sosyoloji, antropoloji, etnoloji, Türk halk edebiyatı, müzik ve benzeri bilim disiplinlerinin ortak mesailerini; olgunun geniş bir çerçevede değerlendirilmesi imkânını sağlayacaktır. Böylece Alevilik-Bektaşîlik realitelerinin, temel kavram ve kurumlarının; Türk kültür tarihi ve İslam uygarlığı ile olan analogilerinin kurulmasını kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- ANOHİN, A.V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (Çev. Zekeriya Karadavut ve Janet Meyermenova), Konya: Kömen Yayınları.
- AYVERDİ, İ. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BALİVET, M. (Kış-2009). Keşiş ve Derviş Büyükelçiler Athos Dağından Sakız Adasına, Çev. Perihan Yalçın, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Cilt: XV/52, s. 21-36.
- BAYAT, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt. XII/46, s. 47-60.
- BİRDOĞAN, N. (1998). Anadolu Aleviliğinde Çevre Sevgisi, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Dergisi*, IV/6, Yaz, s. 59-76.

- BORATAV, ve PERTEV, N. (1978). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- BOZKURT, F. (1990). Aleviliğin Toplumsal Boyutları, İstanbul: Tekin Yayınları.
- BOZKUŞ, M. (2006). Sivas Aleviliği, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- ÇORUHLU, Y. (2002). Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- DANIŞMEND, İ.H. (1978). Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu?, Konya: Milli Ülkü Yayınevi.
- DEVELLİOĞLU, F. (1992). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ELIADE, M. (1999). Şamanizm, (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- ER, P. (1996). Türklerde Ağaç Kültü ve Bunun Anadolu Alevi İnanıcındaki İzleri: Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994, Ankara: Kültür Bakanlığı Hagem Yayınları.
- ERGUN, M. (2002). "Türk Ağaç Kültü İnanıcının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları", İslamiyet Öncesi Türk Destanları, (Hzl. Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERGUN, P. (2004). Türk Kültüründe Ağaç Kültü, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERDOĞAN, B. (2007). Sorularla Türk Mitolojisi, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- ERGİN, M. (1997). Dede Korkut Kitabı, C. I. Ankara: TDK Yayınları.
- ERÖZ, M. (1977). Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Ankara: Otağ Matbaacılık.
- EŞKİ, H. (2010). Bugünü Anlamak İçin Max Weberi Yeniden Yorumlamak, *Bülent Ecevit Üniversitesi, Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi (Eski adı Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, Cilt 6, Sayı 11, s. 187-198
- GÜNAY, Ü. & GÜNGÖR, H. (1998). Türk Din Tarihi, Kayseri, Laçın Yayınları.
- GÖLPINARLI, A. (1995). Vilâyet-Nâme (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İNAN, A. (1954). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1976). Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını.
- KALAFAT, Y. (1998). Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri: Dini Folklorik Tabakalaşma, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.
- KAYA, D. (2007). Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, E. (2005). Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, F. (1991). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KURGUN, L. (2006). Denizli İlinde Boy Adlarından Kaynaklanan Orun Adları, Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 39, s. 33-42.
- OCAK, A.Y. (1983). Bektaş Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.

- _____ (1989). Türk Tarihinin Kaynağı Olarak Bektaşî Menakıbname (Vilayetname)lerinin Mahiyeti, IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, (21-25 Eylül 1981), III, Ankara: s. 1239-1247).
- OĞUZ, M. Ö. (2007). UNESCO, Kültür ve Türkiye, *Millî Folklor Dergisi*, Sayı.73, s. 5-11.
- _____ (2007a), "Folklor: Ortak Bellek ve Paylaşılan Deneyim", *Millî Folklor Dergisi*, Sayı.74, s. 5-8.
- ÖGEL, B. (1971). Türk Mitolojisi II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- RAHMAN, A. (1996). Uygur Folkloru, (Çev Şener Yalçın & Erkin Emet), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- ROUX, J.P. (1994). Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul: İşaret Yayınları.
- ŞENER, C. (1997). Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm, İstanbul: Ad Yayınları.
- TANYU, H. (1968). Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TUNA, E. (2000). Şamanlık ve Oyunculuk, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- TURAN, O. (1993). Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. (1995). Alevî Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÜÇER, C. (2005). Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- YILDIZ, H. (2004). Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme, Ankara: Araştırma Yayınları.
- YÖRÜKAN, Y.Z. (1998). Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaynak Kişiler

- KK1, Tekke Köyü Cami İmamı, 1967 doğumlu, 10.07.2013: 10. 00.
- KK2, Sarı İsmail Sultan Türbedarı, 1947 doğumlu, 10.07.2013: 09. 00.
- KK3, Çiftçi, 1935 doğumlu, 10.07.2013: 12. 00.
- KK4, Emekli, 1952 doğumlu, 02.04.2015: 20.00.
- KK5, İşçi, 1973 doğumlu. 05.04.2015: 18. 00.
- KK6, Ev hanımı, 1974 doğumlu, 12.03.2015: 17.30.